

Piotr Cyrek

Uniwersytet Rzeszowski
Wydział Ekonomii
e-mail: piotrcyr@univ.rzeszow.pl

Zmiany sytuacji materialnej i gospodarowanie dochodem w gospodarstwach domowych

Kody JEL: D10, D60, I30, I31, R20

Słowa kluczowe: konsumpcja, dobrobyt, gospodarstwa domowe

Streszczenie. Ocena poziomu dobrobytu, realizacja wydatków konsumpcyjnych i ich struktura wykazują znaczne dysproporcje wśród gospodarstw domowych o różnych cechach społecznych, demograficznych czy ekonomicznych. Dysproporcje te znajdują odzwierciedlenie zarówno w porównaniach obiektywnych, jak i subiektywnie postrzeganej sytuacji materialnej gospodarstw domowych. Za cel artykułu przyjęto próbę diagnozy zachowań konsumpcyjnych gospodarstw domowych z województwa podkarpackiego. Wyniki badań własnych zrealizowanych w latach 2015/2016 z udziałem 611 respondentów pozwoliły na identyfikację percepcji poziomu dysproporcji społeczno-ekonomicznych występujących wśród konsumentów oraz kierunków zmian w subiektywnych wyznacznikach dobrobytu. Odniesiono się do zmian w wielkościach zakupów różnorodnych grup produktów, poziomu oszczędności i warunków życia.

Wprowadzenie

Współcześnie dobrobyt jest postrzegany jako zjawisko wielowymiarowe i obejmuje dążenia do równoważenia parametrów ekonomicznych z osobistymi, społecznymi i środowiskowymi (Rivera i in., 2018, s. 242–251). Jednym z podstawowych wyznaczników poziomu i jakości życia jest sposób rozdysponowania dochodów, w tym poziom i struktura realizowanej konsumpcji. Wzorce w tym zakresie często pozostają odmienne wśród konsumentów o zróżnicowa-

nych cechach społecznych czy ekonomicznych, co odzwierciedla nie tylko różnice w stylach życia, ale przede wszystkim w poziomie dobrobytu mieszkańców.

Celem artykułu jest identyfikacja różnic w realizowanej konsumpcji, występujących między podgrupami konsumentów o odmiennych cechach w zakresie miejsca zamieszkania, liczebności gospodarstwa domowego, poziomu dochodu, wykształcenia, wieku oraz płci. Zamierzeniu temu podporządkowano kategoryzację respondentów wykorzystaną do analizy w opracowaniu. Zakłada się przy tym istotne różnice w subiektywnej ocenie poziomu dobrobytu w analizowanych podgrupach klasyfikacyjnych.

Prezentowane wnioskowanie oparto na wynikach własnego badania przeprowadzonego na grupie 611 mieszkańców województwa podkarpackiego w ostatnim kwartale 2015 i pierwszym 2016 roku techniką wywiadu bezpośredniego z wykorzystaniem autorskiego kwestionariusza. Respondentów dobrano w sposób zgodny z założeniami doboru losowego i przypadkowego. Wywiad przeprowadzono wśród klientów 100 losowo wytypowanych podmiotów handlu detalicznego dysponujących w asortymencie produktami żywnościowymi, z zastrzeżeniem, że o udział w badaniu proszony był co 20 klient danego podmiotu.

Uzyskane informacje prowadzą do uogólnienia, że większość konsumentów traktuje sytuację materialną swojego gospodarstwa domowego jako stabilną, a 1/4 uważa, że w ciągu ostatnich trzech lat uległa ona poprawie. Spostrzeżenie to poparte jest także deklaracjami wskazującymi na dostatnie życie respondentów, potwierdzone wzrostem konsumpcji żywności i odzieży przy stabilizacji zakupów dóbr trwałego użytku, jednak przy spadku zakupów produktów luksusowych.

Uwarunkowania i tendencje w zachowaniach konsumentekich

Na decyzje konsumentów wpływa wiele uwarunkowań wynikających m.in. z trzech nakładających się na siebie zjawisk – bieżącej sytuacji gospodarczej kraju i samego gospodarstwa domowego, procesów będących następstwem integracji z Unią Europejską i globalizacji. W tym kontekście należy wskazać na stopień rozwoju gospodarczego, cywilizacyjnego, społecznego i kulturowego kraju, system funkcjonowania i zarządzania gospodarką, działanie mechanizmów rynkowych, politykę państwa, postęp ekonomiczny i technologiczny, poziom PKB, bezrobocia i inflacji, transformację gospodarki, przekształcenia w formach własności, procesy integracyjne i globalizacyjne jako na czynniki wynikające z otoczenia warunkujące zachowania konsumentów (Włodarczyk-Śpiewak, 2011, s. 11–12).

Należy zauważyć, że zachowania konsumentekie są pochodną wielu czynników nie tylko dochodowych (Cyrek, 2009, s. 71–79), a o pozycji konsumenta

zarówno w odbiorze społecznym, jak i jego własnym przesądza często to, co posiada i konsumuje. Występowanie we współczesnej konsumpcji, takich jej cech jak wirtualizacja, ekologizacja czy domocentryzacja odzwierciedla jej wysoki poziom rozwoju. Wskazuje także, że zachowania polskich konsumentów nie odbiegają znacząco od zachowań obserwowanych u konsumentów w wielu europejskich krajach, charakteryzujących się wyższym poziomem rozwoju niż Polska (Olejniczuk-Merta, 2011, s. 28). Przejawem tej zgodności jest również serwicyzacja konsumpcji, która wiąże się z dematerializacją oraz postępującą komplementarnością i konwergencją towarowo-usługową (Cyrek, 2013, s. 25).

Dla zachowań konsumpcyjnych polskiego społeczeństwa charakterystyczna jest również ich transformacja z modelu ilościowego utrwalonego w latach 70. XX wieku w kierunku aspektów jakościowych stanowiących podstawę wyższej jakości życia (Senda, 2000, s. 23). Jakość życia obejmuje przy tym różne obszary: fizyczny (szeroko rozumiany stan zdrowia), ekonomiczny (konsumpcja i stan posiadania dające satysfakcję), społeczny (satysfakcjonujące poczucie przynależności do grupy społecznej, aktywność i pozycja społeczna) i psychologiczny (postrzeganie siebie jako człowieka szczęśliwego). Cechy te mogą być prezentowane w formie zobiektywizowanej, w postaci stosownych miar, jednak często przybierają postać „poczucia jakości życia”, pozostawiając do jego opisu wyłącznie podejście subiektywne samego konsumenta (Kramer, 2011, s. 8). Większe znaczenie dla konsumentów zyskuje zatem wykorzystanie czasu wolnego i rekreacja, zdrowie, dobry wygląd i forma fizyczna, a sam konsument staje się indywidualistą w swoich wyborach (Senda, 2000, s. 23).

Zmiany wydatków gospodarstw po integracji Polski ze strukturami UE wskazują na malejący udział żywności w makrostrukturze spożycia i wzrost znaczenia dóbr nieżywnościowych i usług. W przypadku produktów żywnościowych widoczne stają się ponadto w ostatnich latach przesunięcia decyzji konsumpcyjnych i zmiany jakościowe, zmierzające do wzrostu zainteresowania gospodarstw domowych produktami o wyższej jakości i wartości dodanej, wygodnymi w użyciu, oszczędzającymi czas na przygotowanie posiłków, wpływającymi na urozmaicenie i wartość żywieniową diety (Świetlik, 2015, s. 360).

W kontekście tych uwarunkowań subiektywnej ocenie respondentów z województwa podkarpackiego poddano zmiany statusu materialnego ich gospodarstw domowych w okresie minionych trzech lat oraz zjawiska charakteryzujące typowe sytuacje zakupowe z ich udziałem w okresie roku poprzedzającego badanie.

Postrzeganie zmian sytuacji materialnej w gospodarstwach domowych

W subiektywnej ocenie co czwartego respondenta sytuacja materialna w jego gospodarstwie domowym w czasie minionych trzech lat uległa poprawie. Bli-

sko 60% badanych nie dostrzegało w niej wyraźnych zmian. Co szósty badany uznał ją natomiast za gorszą niż trzy lata temu (tab. 1–3).

Więszym krytycyzmem wykazali się przy tym mieszkańcy wsi, którzy częściej niż respondenci z miast województwa podkarpackiego oceniali sytuację materialną jako gorszą i rzadziej jako lepszą (tab. 1). Na wsi częściej niż w mieście dostrzegano także stagnację w poziomie dobrobytu. Nie zaskakuje wyraźny, jednokierunkowy związek między wyższym poziomem dochodu przypadającego na jednego członka gospodarstwa domowego i większym udziałem deklaracji o poprawie sytuacji materialnej rodziny. Podobnie konsumenci o najwyższych dochodach relatywnie najrzadziej wskazywali na pogarszanie się ich sytuacji materialnej (określał ją tak niespełna co 10 badany), a odsetek takich deklaracji wzrastał wraz z obniżaniem się poziomu dochodu w przeliczeniu na członka gospodarstwa domowego z nieznacznym zaburzeniem tej tendencji w podgrupie o dochodzie w przedziale 601–1000 zł.

Tabela 1

Ocena sytuacji materialnej rodziny w ciągu ostatnich trzech lat
(wg miejsca zamieszkania i poziomu dochodów) (w %)

	Ogółem	Miejsce zamieszkania		Dochód na członka gospodarstwa domowego w zł				
		miasto	wieś	do 600	601–1000	1001–1500	1501–2500	pow. 2500
Klienci ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Poprawiła się	24,2	27,4	19,5	11,5	19,5	20,4	31,9	55,6
Pozostała bez zmian	59,2	57,0	62,6	55,1	65,4	62,8	57,2	35,6
Pogorszyła się	16,5	15,6	17,9	33,3	15,1	16,8	10,9	8,9

Źródło: obliczenia na podstawie wyników badań własnych.

Więszą dywersyfikacją charakteryzowała się sytuacja materialna większych gospodarstw, w których relatywnie częściej niż w jedno- i dwuosobowych gospodarstwach deklarowano zarówno jej poprawę, jak i pogorszenie (tab. 2). Rzadziej natomiast wskazywano w nich na stabilizację sytuacji materialnej. Częściowo sytuacja taka wynikać może z większej dynamiki w sytuacji zawodowej i zatrudnieniu liczniejszych członków rodzin.

Więszymi optymistami w ocenie poziomu dobrobytu okazali się mężczyźni, którzy znacznie częściej skłonni byli do formułowania spostrzeżenia o poprawie sytuacji materialnej i rzadziej uznawali ją za pozostającą bez zmian czy pogarszającą się. Wskazuje to po części na wciąż utrzymującą się maskulinizację rynku pracy i korzystniejszą sytuację mężczyzn dotyczącą poziomu wynagrodzenia.

Tabela 2

Ocena sytuacji materialnej rodziny w ciągu ostatnich trzech lat
(wg liczebności członków gospodarstw domowych i płci) (w %)

	Ogółem	Liczebność gospodarstwa domowego				Płeć	
		1	2	3-5	6 i więcej	kobieta	mężczyzna
Klienci ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Poprawiła się	24,2	23,1	18,4	24,9	32,8	21,4	29,1
Pozostała bez zmian	59,2	61,5	66,7	58,3	48,3	60,1	57,8
Pogorszyła się	16,5	15,4	14,9	16,8	19,0	18,6	13,0

Źródło: obliczenia na podstawie wyników badań własnych.

Poprawa sytuacji materialnej dostrzegana była przede wszystkim przez osoby poniżej 36 lat (tab. 3). Przeciwnie osoby starsze wskazywały na jej negatywne zmiany. Rosnący poziom wykształcenia respondentów biorących udział w badaniu wiązał się z rosnącym odsetkiem osób wyrażających zadowolenie ze zmian w poziomie sytuacji materialnej gospodarstwa domowego. Jednocześnie niższe wykształcenie korelowało z wyższym odsetkiem wskazań na pogarszającą się sytuację materialną.

Tabela 3

Ocena sytuacji materialnej rodziny w ciągu ostatnich trzech lat
(wg wieku i wykształcenia) (w %)

	Ogółem	Wiek				Wykształcenie			
		15-25 lat	26-35 lat	36-50 lat	powyżej 50 lat	podstawowe	zawodowe	średnie	wyższe
Klienci ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Poprawiła się	24,2	28,5	34,8	19,4	11,5	12,0	19,0	20,4	30,7
Pozostała bez zmian	59,2	59,9	57,8	56,8	62,3	64,0	58,3	62,0	56,4
Pogorszyła się	16,5	11,6	7,4	23,7	26,2	24,0	22,6	17,6	12,8

Źródło: obliczenia na podstawie wyników badań własnych.

Tezę o istotnym zróżnicowaniu w subiektywnej ocenie poziomu dobrobytu w analizowanych podgrupach klasyfikacyjnych zweryfikowano z wykorzystaniem statystycznej procedury chi kwadrat. Porównanie zakresu empirycznego i hipotetycznego pozwala, na poziomie $\alpha = 0,05$, stwierdzić istnienie statystycznie istotnych różnic w deklaracjach konsumentów dotyczących zmian w sytuacji materialnej rodziny w ciągu ostatnich trzech lat, w klasyfikacji według dochodu przypadającego na członka gospodarstwa domowego, płci, wieku i wykształcenia. Podniesienie wartości α do 0,1 pozwala wskazać także na zróżni-

cowane deklaracje w tym zakresie w podgrupach mieszkańców miast i wsi. Różnice opisywane w kategoriach według liczebności gospodarstwa domowego nie mają natomiast znamion istotności statystycznej.

Zmiany w poziomie życia i zakupach wybranych kategorii produktów

Respondenci skłonni byli do określenia poziomu życia jako dostatniego, co związane było głównie z poprawą warunków mieszkaniowych, jednak przy ograniczeniu zakupów dóbr luksusowych i stagnacji w zakupach dóbr trwałego użytku (tab. 4). Wzrost zakupów dotyczył żywności oraz produktów odzieżowych. Mimo optymizmu dotyczącego sytuacji rozpatrywanej ogółem, konsumentom towarzyszyła raczej skłonność do oszczędzania niż do wydatków oraz niechęć do zaciągania kredytu.

Tabela 4

Poziom życia i gospodarowanie dochodem w podkarpackich gospodarstwach domowych (wg miejsca zamieszkania i poziomu dochodów)

	Ogółem	Miejsce zamieszkania		Dochód na członka gospodarstwa domowego w zł				
		miasto	wieś	do 600	601–1000	1001–1500	1501–2500	pow. 2500
Życie na granicy ubóstwa (-)/ życie dostatnie (+)	0,53	0,51	0,54	0,18	0,38	0,62	0,55	1,18
Skłonność do oszczędzania (-)/ skłonność do wydatków (+)	-0,26	-0,24	-0,28	-0,47	-0,44	-0,14	-0,26	0,29
Zaciągnięcie kredytu (-)/ oszczędności (+)	0,08	0,05	0,13	0,12	-0,01	0,11	-0,04	0,60
Spadek (-)/wzrost (+) konsumpcji żywności	0,20	0,30	0,05	-0,12	0,20	0,35	0,21	0,11
Spadek (-)/wzrost (+) zakupów odzieży	0,24	0,26	0,21	0,15	0,13	0,34	0,22	0,38
Spadek (-)/wzrost (+) zakupów dóbr trwałego użytku	0,00	0,01	-0,02	-0,29	-0,09	0,07	0,05	0,40
Spadek (-)/wzrost (+) zakupów dóbr luksusowych	-0,25	-0,19	-0,33	-0,40	-0,43	-0,24	-0,22	0,53
Pogorszenie (-)/poprawa (+) warunków mieszkaniowych	0,46	0,41	0,52	0,06	0,48	0,49	0,43	0,98

Wartości ustalono jako średnią ze wskazań respondentów według skali -3 do +3, przyjmując 0 – nie mam zdania, +3 – całkowicie się zgadzam.

Źródło: obliczenia na podstawie wyników badań własnych.

Wyniki badań własnych przeprowadzonych w województwie podkarpackim wskazują na ograniczony optymizm w subiektywnej ocenie poziomu życia oraz kierunków jego zmiany, zarówno wśród mieszkańców miasta, jak i wsi. Wśród respondentów, którzy opisywali typowe sytuacje dla własnego gospodarstwa domowego w ciągu ostatniego roku, przeważały wskazania na życie

w dostatku oraz poprawę warunków mieszkaniowych. Zauważyć jednak można także różnice w charakterystykach ekonomicznych opisujących mieszkańców miast i wsi. Respondenci ze wsi byli bardziej skłonni do określania sytuacji własnych gospodarstw domowych jako dostatniej. Ponadto, to przede wszystkim mieszkańcy wsi doświadczali pozytywnych zmian, wyrażających się poprawą warunków mieszkaniowych. Takie tendencje pozwalają wnioskować o istnieniu przesłanek do stopniowego zmniejszania dysproporcji przestrzennych w poziomie dobrobytu w regionie Podkarpacia.

Zaobserwowano ponadto różnice w kierunkach zmian rozdysponowania dochodów. Niezależnie od miejsca zamieszkania badani uznawali, że rośnie ich skłonność do oszczędzania, a deklaracja ta została potwierdzona wzrostem poziomu oszczędności. Takie schematy były jednak typowe przede wszystkim na wsi, sugerując istnienie odmiennych wzorców zachowań określonych większą zapobiegliwością mieszkańców wsi. Bardziej konsumpcyjny styl życia mieszkańców miast przejawiał się ponadto wskazaniem na wzrost zakupów większości grup towarowych: żywności, odzieży, dóbr trwałego użytku i znacznie mniejsze ograniczenia w zakupach dóbr luksusowych niż na wsi. Podobne trendy charakteryzowały również wiejskie gospodarstwa domowe, jednak wzrosty zakupów dotyczyły jedynie odzieży i żywności, a ich skala była niższa niż w mieście. W odniesieniu do dóbr trwałego użytku oraz luksusowych mieszkańcy wsi deklarowali ograniczenie wydatków.

Wzrost poziomu dochodów przypadających na członka gospodarstwa domowego wiązał się ze wzrostem natężenia opinii o poprawie poziomu życia oraz malejącą skłonnością do oszczędzania, choć z nieznacznym wyjątkiem w grupie o dochodach w przedziale 1501–2500 zł. Wśród respondentów o dochodzie powyżej 2500 zł odnotowano także deklaracje o wzroście wydatków. Ten poziom dochodów pozwalał także na generowanie oszczędności. Zgodnie z założeniami konceptualnymi jest spostrzeżenie, że wraz ze wzrostem dochodów wzrastała konsumpcja produktów żywnościowych, jednak tendencja ta ulega odwróceniu przy dochodach przekraczających 1500 zł. Przy tym poziomie dochodów prawdopodobnie możliwe było pełne zaspokojenie potrzeb żywnościowych badanych osób. Wzrost dochodów związany był także ze wzrostem skłonności do zakupów dóbr trwałego użytku oraz luksusowych. O ile w podgrupach o dochodzie poniżej 1000 zł odnotowano spadki zakupu dóbr trwałego użytku, to w przedziale 1501–2500 zł wskaźniki przyjęły wartości dodatnie informujące o wzroście zakupów tych produktów, a w podgrupie powyżej 2500 zł wartości te wzrosły pięciokrotnie. Istotne zmiany związane ze wzrostem dochodu odnotowano także w przypadku dóbr luksusowych, do których zakupu skłonność wzrosła dwukrotnie przy granicy 1000 zł, by następnie uzyskać wartość 0,53 przy dochodzie powyżej 2500 zł. Osoby o najwyższym statucie majątkowym najchętniej przyznawały także, że ich warunki mieszkaniowe uległy

poprawie. Poglądy takie z o połowę mniejszym przekonaniem wyrażali respondenci o dochodach w przedziale 601–2500 zł. Najmniej majątne osoby wyrażały się znacznie bardziej krytycznie o swoich warunkach mieszkaniowych.

Przekonanie o poprawie poziomu życia wzrastało wraz ze wzrostem liczebności gospodarstwa domowego, z którego pochodził respondent (tab. 5). Przekonanie takie przekładało się na ograniczenie skłonności do oszczędzania. Z wielkością gospodarstw domowych łączy się ponadto wzrost w zakupach dóbr trwałego użytku, odzieży oraz produktów żywnościowych, a także poprawa warunków mieszkaniowych, choć w przypadku trzech ostatnich kategorii tendencje te uległy załamaniu, co może wskazywać na trudniejsze warunki realizacji aspiracji największych gospodarstw domowych.

Tabela 5

Poziom życia i gospodarowanie dochodem w podkarpackich gospodarstwach domowych (wg liczebności członków gospodarstw domowych i płci)

	Ogółem	Liczebność gospodarstwa domowego				Płeć	
		1	2	3–5	6 i więcej	kobieta	mężczyzna
Życie na granicy ubóstwa (-)/ życie dostatnie (+)	0,53	0,37	0,39	0,58	0,60	0,47	0,61
Skłonność do oszczędzania (-)/ skłonność do wydatków (+)	-0,26	-0,52	-0,28	-0,22	-0,14	-0,33	-0,13
Zaciągnięcie kredytu (-)/ oszczędności (+)	0,08	0,09	-0,04	0,14	-0,07	-0,02	0,25
Spadek (-)/wzrost (+) konsumpcji żywności	0,20	0,11	0,12	0,25	0,14	0,16	0,27
Spadek (-)/wzrost (+) zakupów odzieży	0,24	0,02	0,09	0,33	0,21	0,23	0,26
Spadek (-)/wzrost (+) zakupów dóbr trwałego użytku	0,00	-0,14	0,02	0,01	0,07	-0,08	0,14
Spadek (-)/wzrost (+) zakupów dóbr luksusowych	-0,25	-0,23	-0,34	-0,26	-0,03	-0,40	0,02
Pogorszenie (-)/poprawa (+) warunków mieszkaniowych	0,46	0,25	0,39	0,56	0,19	0,47	0,44

Wartości ustalono jako średnią ze wskazań respondentów według skali -3 do +3, przyjmując 0 – nie mam zdania, +3 – całkowicie się zgadzam.

Źródło: obliczenia na podstawie wyników badań własnych.

Większymi optymistami w ocenie większości charakterystyk ekonomicznych własnych gospodarstw domowych okazali się mężczyźni, którzy z większym przekonaniem deklarowali pozytywne zmiany. W trakcie minionego roku kobiety były bardziej przekonane niż mężczyźni o poprawie sytuacji materialnej wyłącznie w zakresie warunków mieszkaniowych. Najwyższe różnice obliczone

na podstawie ustalonych wskaźników dotyczyły przy tym dóbr luksusowych, których zakupy kobiety określały jako malejące, mężczyźni zaś uważali że nieznacznie one wzrosły. Istotna różnica dotyczyła także zakupów dóbr trwałego użytku, które kobiety ograniczały, mężczyźni zaś zwiększali. Kobiety w większym stopniu przyznawały również konieczność zaciągnięcia kredytu, podczas gdy mężczyźni deklarowali wzrost oszczędności.

Ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych związana była z wiekiem respondentów (tab. 6).

Tabela 6

Poziom życia i gospodarowanie dochodem w podkarpackich gospodarstwach domowych (wg wieku i wykształcenia)

	Ogółem	Wiek				Wykształcenie			
		15–25 lat	26–35 lat	36–50 lat	powyżej 50 lat	podstawowe	zawodowe	średnie	wyższe
Życie na granicy ubóstwa (-)/życie dostatnie (+)	0,53	0,74	0,66	0,44	0,14	0,08	0,25	0,60	0,58
Skłonność do oszczędzania (-)/skłonność do wydatków (+)	-0,26	-0,07	-0,08	-0,44	-0,54	-0,36	-0,27	-0,32	-0,18
Zaciągnięcie kredytu (-)/ oszczędności (+)	0,08	0,23	0,06	-0,04	-0,01	-0,16	0,04	0,08	0,12
Spadek (-)/wzrost (+) konsumpcji żywności	0,20	0,38	0,36	0,12	-0,15	-0,28	0,07	0,12	0,37
Spadek (-)/wzrost (+) zakupów odzieży	0,24	0,58	0,37	-0,03	-0,17	0,16	0,10	0,13	0,39
Spadek (-)/wzrost (+) zakupów dóbr trwałego użytku	0,00	0,29	0,12	-0,14	-0,42	0,08	-0,14	-0,13	0,16
Spadek (-)/wzrost (+) zakupów dóbr luksusowych	-0,25	0,07	-0,03	-0,48	-0,74	-0,16	-0,48	-0,35	-0,09
Pogorszenie (-)/poprawa (+) warunków mieszkaniowych	0,46	0,54	0,62	0,36	0,26	0,24	0,45	0,38	0,56

Wartości ustalono jako średnią ze wskazań respondentów według skali -3 do +3, przyjmując 0 – nie mam zdania, +3 – całkowicie się zgadzam.

Źródło: obliczenia na podstawie wyników badań własnych.

Osoby najmłodsze najlepiej oceniały swój status życiowy, warunki mieszkaniowe oraz możliwości do generowania oszczędności. W tej grupie badanych uzyskano także najwyższe wskaźniki dotyczące wzrostu konsumpcji produktów żywnościowych oraz zakupów odzieży, dóbr trwałego użytku czy luksusowych. Wraz z przechodzeniem do kolejnych grup wiekowych wskaźniki te ulegały

obniżeniu, by osiągnąć wartości ujemne, wskazujące na zmniejszenie zakupów, w przypadku produktów żywnościowych dla osób powyżej 50 lat, odzieży i dóbr trwałego użytku – powyżej 35 lat, a produktów luksusowych – powyżej 25 lat. Relatywnie najniższe wskaźniki charakterystyk ekonomicznych uzyskane z deklaracji najstarszych wśród badanych osób, odzwierciedlające obniżenie poziomu zakupów w ciągu minionego roku w połączeniu z koniecznością zaciągania przez nich kredytu, wskazują na dualny charakter uwarunkowań skłonności do oszczędzania rosnącej wraz z wiekiem badanych. Z jednej strony wynikać to może bezpośrednio z relatywnie niskich możliwości finansowych, z drugiej natomiast – z oszczędnego gospodarowania dostępnymi środkami wskutek dotychczasowych doświadczeń lub relacji międzypokoleniowych, w których osoby te wspierają finansowo swoje dzieci czy wnuki.

Sytuację materialną jako dostatnią znacznie częściej określały osoby z co najmniej średnim wykształceniu. O ile jedynie w grupie osób z wykształceniem podstawowym zauważano konieczność zaciągania kredytów, to badani z wykształceniem zawodowym przyznawali już, że są w stanie generować oszczędności, a dodatni wskaźnik informujący o tym zwiększał się w kolejnych grupach osób legitymujących się dyplomami szkół średnich i uczelni wyższych. Podobną prawidłowość odnotowano w przypadku konsumpcji produktów żywnościowych. Głównie osoby z najwyższym wykształceniem deklarowały wzrost zakupów odzieży, dóbr trwałego użytku oraz poprawę warunków mieszkaniowych, jednocześnie przy najwyższym (choć ujemnym) wskaźniku zakupów produktów luksusowych, wskazującym co prawda na ich ograniczenie, jednak relatywnie najniższe.

Podsumowanie

Wyniki badań przeprowadzonych w województwie podkarpackim pozwalają wyciągnąć wnioski o korzystnej ocenie bieżącej sytuacji gospodarstw domowych, a jednocześnie wzroście zapobiegliwości respondentów, którzy starają się zgromadzić oszczędności, ograniczając zakupy dóbr nieodnoszących się do podstawowych potrzeb. Tego typu zachowania charakteryzują przy tym przede wszystkim osoby zamieszkujące tereny wiejskie, wśród których bardziej optymistyczne oceny poziomu życia współwystępowały ze wzrostem zapobiegliwości, podczas gdy postawy respondentów z miast wskazują na większy konsumpcjonizm, charakterystyczny także dla osób o najwyższym poziomie dochodów. Sytuację materialną, poziom życia i skłonność do konsumpcji wyżej oceniały ponadto osoby młode z wyższym poziomem wykształcenia. Większymi optymistami okazywali się mężczyźni, którzy byli przekonani o poprawie wszystkich charakterystyk związanych z poziomem życia, ustępując kobietom jedynie w wartościach wskaźnika dotyczącego poprawy warunków mieszkaniowych.

Bibliografia

- Cyrek, M. (2013). Sytuacja dochodowa jako determinanta struktury konsumpcji. W: K. Hanusik, A. Dudek (red.), *Konsumpcja gospodarstw domowych w Polsce. Kierunki rozwoju i przyczyny*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Cyrek, P. (2009). Ekonomiczne i pozaekonomiczne uwarunkowania zachowań nabywczych klientów handlu detalicznego. *Przegląd Prawno-Ekonomiczny*, 9 (4), 71–79.
- Kramer, J. (2011). Konsumpcja – ewolucja ról i znaczeń. *Konsumpcja i Rozwój*, 1, 5–15.
- Olejniczuk-Merta, A. (2011). Zmiany w konsumpcji i zachowaniach konsumentów a rozwój społeczno-gospodarczy. W: U. Łangowska-Szcześniak, A. Bobrowska (red.), *Spoleczno-ekonomiczne determinanty konsumpcji w Polsce*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Rivera, M., Knickel, K., de los Rios, I., Ashkenazy, A., Pears, D.Q., Chebach, T., Sumane, S. (2018). Rethinking the connections between agricultural change and rural prosperity: A discussion of insights derived from case studies in seven countries. *Journal of Rural Studies*, 59, 242–251. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2017.07.006.
- Senda, J. (2000). Trendy zachowań konsumenckich w rozwiniętych europejskich gospodarkach rynkowych. *Handel Wewnętrzny*, 2, 16–25.
- Świątlik, K. (2015). Konsumpcja żywności w Polsce w minionej dekadzie. Uwarunkowania i tendencje. *Handel Wewnętrzny*, 5 (358), 347–363.
- Włodarczyk-Śpiwak, K. (2011). Współczesne zachowania konsumpcyjne polskiego społeczeństwa. W: K. Hanusik, A. Dudek (red.), *Rynkowe i społeczne efekty konsumpcji*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

Changes in Material Situation and Income Management in Households

Keywords: consumption, well-being, households

Summary. Perception of well-being, level and structure of consumption spending are strongly diversified among households with different social, demographic or economic features. Such disparities are reflected in both: objective and subjective comparisons of material situation of households. The objective of the paper is to diagnose consumption behaviour of households from Podkarpackie voivodeship. Results of the own research conducted in 2015 and 2016 with participation of 611 respondents allowed to identify a perceived level of socio-economic disparities among consumers and directions of changes in subjective indicators of well-being. The attention was paid to changes in levels of purchases of different groups of goods, levels of savings and living conditions.

Translated by Piotr Cyrek

Cytowanie

- Cyrek, P. (2018). Zmiany sytuacji materialnej i gospodarowanie dochodem w gospodarstwach domowych. *Marketing i Zarządzanie*, 2 (52), 17–27. DOI: 10.18276/miz.2018.52-02.